

УДК 373.091.12-044.332

UDC 373.091.12-044.332

DOI: [10.31475/ped.dys.2021.31.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.06)

ВАЛЕНТИН ВОВК,

кандидат психологічних наук, доцент

*(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Прокурівського Підпілля, 139)*

VALENTIN VOVK,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

(Ukraine, Khmelnytskyi,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

Proskurivskoho Pidpillia St., 139)

ORCID: [0000-0002-4996-798X](https://orcid.org/0000-0002-4996-798X)

Професійна адаптація вчителя-початківця до педагогічної діяльності в сучасній школі

Professional Adaptation of Young Teacher to Work in a Modern School

В статті проаналізовано теоретичні аспекти проблеми професійної адаптації вчителя-початківця. Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати сутність і зміст основних понять означеної проблеми, до яких віднесено: «адаптація», «професійна адаптація», «соціально-психологічна адаптація», «психологічна адаптація», «професійна адаптація майбутнього вчителя». В статті також визначено особливості професійної адаптації майбутнього вчителя, встановлено основні труднощі, які виникають у здобувачів освіти в процесі навчання в ЗВО. Поняття «професійна адаптація майбутнього вчителя» розуміється як процес пристосування майбутнього вчителя до професійної діяльності, її умов, досягнення високого рівня результативності педагогічної праці й відповідності між професійними домаганнями, інтересам, якостями особистості й вимогами, що ставляться до особистості сучасного вчителя.

Використовуючи опитувальник Р.Х.Ісмаїлова для оцінки соціально-психологічної адаптації вчителя середньої школи, визначено рівні розвитку основних складових професійної адаптації вчителів, а саме: ставлення до навчального закладу, відносини між учителями, задоволення умовами праці, задоволення своїм становищем у колективі, ставлення до роботи, ставлення до учнів, ставлення до керівника, ставлення до колективу, на основі чого встановлено загальний рівень професійної адаптації.

Ключові слова: *адаптація, професійна адаптація, соціальна адаптація, соціально-психологічна адаптація, психологічна адаптація, професійна адаптація майбутнього вчителя, вчитель-початківець, педагогічна діяльність.*

The article analyzes the theoretical aspects of the problem of professional adaptation of a novice teacher. The analysis of scientific sources made it possible to clarify the essence and content of the basic concepts of this problem, which include: «adaptation», «professional adaptation», «socio-psychological adaptation», «psychological adaptation», «professional adaptation of the future teacher». The article also identifies the features of professional adaptation of the future teacher, identifies the main difficulties that arise for students in the process of learning in free economic education. The concept of «professional adaptation of the future teacher» is understood as the process of adaptation of the future teacher to professional activity, its conditions, achieving a high level of effectiveness of pedagogical work and compliance between professional aspirations, interests, personality qualities and requirements for the modern teacher.

Using the questionnaire R.H.Ismailova to assess the socio-psychological adaptation of secondary school teachers, determined the levels of development of the main components of professional adaptation teachers, namely: attitude to the educational institution, relations between teachers, satisfaction willingness to work conditions, satisfaction with one's position in the team, attitude to work, attitude to students, attitude to the leader, attitude to the team, on the basis of which it is established general level of professional adaptation.

Keywords: *Adaptation, professional adaptation, social adaptation, socio-psychological adaptation, psychological adaptation, professional adaptation of the future teacher, beginning teacher, pedagogical activity.*

Вступ / Introduction. Сьогодні в системі освіти України відбуваються кардинальні зміни щодо її модернізації й реформування. Така ситуація вимагає від педагогічної науки зовсім інших підходів до підготовки майбутніх учителів, які були б конкурентоздатними, мобільними, вміли б швидко реагувати на соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві, вносити необхідні корективи в зміст навчального процесу, знаходити нові форми взаємодії з учнями, оскільки працюють із підростаючим поколінням, яке є більш відкритим до всього нового й швидше адаптується до нових соціальних умов життєдіяльності, порівняно з дорослими, а також могли швидко адаптуватися до професійної діяльності.

Умови праці сучасного вчителя передбачають високий рівень відповідальності, інтелектуального й емоційного навантаження. Сама ж професійна діяльність характеризується певними особливостями, а саме: необхідністю емоційного забарвлення навчально-виховного процесу, створення ситуації успіху для учнів, розвитком пізнавального інтересу, формування в учнів ключових компетентностей, вироблення бажання до самоосвіти, самореалізації себе в соціумі.

Долаанню труднощів і перешкод у майбутній професійній педагогічній діяльності сприятиме не лише засвоєння теоретичних знань, але й уміння їх застосовувати в практичній діяльності. Цьому майбутнього вчителя слід навчити під час його навчання в ЗВО, спрямовуючи й на подальшу професійну адаптацію педагогічної діяльності.

Мета та завдання / Aim and Tasks. З'ясувати сутність поняття "професійна адаптація" й розкрити особливості професійної адаптації вчителів-початківців до педагогічної діяльності в сучасній школі.

Методи / Methods. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження:

– теоретичні: аналіз психолого-педагогічних наукових публікацій і дисертаційних робіт, за допомогою яких було з'ясовано сутність поняття «професійна адаптація» й розкрито особливості професійної адаптації вчителів-початківців до педагогічної діяльності в сучасній школі;

– емпіричні: проведення опитування вчителів ЗЗСО з використанням «Опитувальника для оцінки соціально-психологічної адаптації вчителя середньої школи» Р.Х.Ісмаїлова й систематизація одержаних результатів, що дали можливість сформулювати висновки про рівні розвитку основних складових професійної адаптації вчителів.

Результати / Results. Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя завжди знаходилася в центрі уваги вітчизняних науковців, а саме: організація освітнього процесу (М. Братко, О. Жильцов, Н. Морзе та ін.); формування педагогічної майстерності (І. Бех І. Зязюн, І.Ковальова, М. Сметанський та ін.); професійна компетентність учителів (В. Бондар, Н.Борисенко, О.Дубасенюк, О.Пометун, С.Сисоева, Л.Хоружа); готовність до педагогічної діяльності (Л.Кондрашова, А. Линенко, Ю. Шаповал).

Проблема професійної адаптації молодих учителів до педагогічної діяльності знайшла своє відображення в працях Я. Абсалямової, Т. Белана, О. Бурмістрової, О. Галуса, С.Гури, Ю.Крецької, Т. Кухарчук, О. Мороза, І. Облеса, В. Сластьоніна, С. Хагунцевої, М.Шик, Л.Щепотько та ін.

Професійна адаптація працівників сьогодні є важливою умовою ефективності професійної діяльності в усіх соціальних сферах, але серед численних професій є такі, де роль адаптованості особливо велика. Значимість адаптації для професії вчителя впливає зі специфіки праці, яка полягає в тому, що результат праці вчителя не можна виміряти, його не можна виразити в відсотках, встановити норму виробітку. З іншого боку, освітні організації повинні швидко реагувати на ті соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві, вносити необхідні зміни в зміст навчання, знаходити нові форми взаємодії з учнями, які значно швидше адаптуються до соціальних змін, ніж дорослі (Кулик С. М., 2004).

Адаптацію в широкому значенні розуміють як:

– процес пристосування індивідуальних і особистісних якостей до життя й діяльності людини в умовах, що змінюються;

– активну взаємодію особистості й середовища залежно від ступеня її активності або як перетворення середовища згідно з потребами, цінностями й ідеалами особистості, або як переваги залежності особистості від середовища;

– зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції, становлення (й відновлення), збереження динамічної рівноваги в системі «суб'єкт праці – професійне середовище».

У соціальній психології виділяють два види адаптації:

Професійна адаптація – це складний, багатоплановий процес, в якому беруть участь і сам індивід, і колектив як елемент середовища його життєдіяльності. Під час професійної адаптації формуються деякі специфічні професійно важливі якості особистості, які є необхідною умовою успішного оволодіння даною спеціальністю. В цьому випадку відбувається адаптація до

підприємства, яка пов'язана: з включенням нового робітника в загальний ритм праці, з узгодженням своїх трудових зусиль із діями інших членів колективу; із встановленням необхідного психологічного контакту й взаєморозуміння; з виробленням нового життєвого стереотипу особистості, що зумовлений її входженням у новий колектив; із засвоєнням норм, цінностей і традицій цього колективу; а також, з подоланням протиріч між очікуваннями особистості, її професійною підготовленістю, з одного боку, та характером реальних вимог, конкретними умовами праці, щоденною практикою, з іншого (Солодухова О. Г., 1996).

Соціально-психологічна адаптація – це включення працівника в систему взаємовідносин, які характеризують конкретну групу. Соціально-психологічна адаптація й професійна адаптація нерозривно пов'язані між собою й впливають одна на одну (Мейжис И. А. & Почебут Л. Г., 2007).

На думку О.Туриної, *соціально-психологічна адаптація* – це процес взаємного обміну інформацією про свої соціально-психологічні характеристики між колективом та індивідом, а також встановлення на цій основі контактів і взаємин, що забезпечують ефективну спільну працю і неформальне спілкування (Турина О. Л., 2007).

У нашому дослідженні ключовим виступає поняття “*психологічна адаптація*”, яка в психологічній енциклопедії розглядається як пристосування людини до існуючих у суспільстві вимог і критеріїв оцінок завдяки прийняття норм і цінностей цього суспільства (Большая психологическая энциклопедия., 2007).

Психологічні проблеми адаптації вчителів до роботи в школі в різних її аспектах вивчали О.Мороз, С. Овдей, Н. Скубій, О. Солодухова, Л. Ясюкова, Т. Яценко та ін.

Професійна адаптація вчителя-початківця складний динамічний процес, який має вплив як на вчителя, так і на педагогічний колектив.

За дослідженнями О. Солодухової, істотний вплив мають рівень відношень молодого вчителя з колегами та адміністрацією, внаслідок реалізації потреби в соціальному самоствердженні (Солодухова О. Г., 1996).

Погоджуємося з думкою О. Мороза, що професійна адаптація молодого вчителя – це складний процес його входження в систему відносин із високою взаємністю й взаємозалежністю (Мороз А.Г., 1983).

О. Солодухова відзначає суперечливість адаптаційного процесу в період переходу від позиції «сприймаючого знання» до «віддаючого знання». Його вирішення відбувається й за рахунок пристосування й за рахунок взаємопроникнення цінностей і взаємовизнання молодого вчителя й колективу (Солодухова О. Г., 1996).

Ми вважаємо, що професійна діяльність вчителя-початківця в значній мірі буде залежати від того, наскільки успішно він увійде в шкільний колектив, прийме традиції й норми його життя, освоїть систему внутріколективних відносин, тобто від його психологічної адаптації.

Поділяємо думку О. Мороза, про те, що процес входження вчорашнього студента в середовище професійної діяльності є актом взаємодії певного комплексу соціальних норм, установок, вимог та умов, які характеризують сферу цієї діяльності, з комплексом характеристик, що визначають професійний і соціально-психологічний параметри суб'єкта адаптації. Особливістю цього процесу є те, що він включає в себе як прийняття ролей та функцій персонального характеру, так і входження в структуру міжособистісних відносин. Адаптація відбувається тоді, коли професійне середовище сприяє реалізації потреб і прагнень особистості молодого педагога, слугує розкриттю його індивідуальності (Мороз О. Г., 1985).

Обговорення / Discussion. З метою вивчення загального рівня професійної адаптації вчителів, нами було проведено опитування вчителів ЗЗСО м. Хмельницького й Хмельницької області (43 респонденти), стаж педагогічної роботи яких становить від 1 до 3-х років. Для цього ми використали «Опитувальник для оцінки соціально-психологічної адаптації вчителя середньої школи» Р.Х.Ісмаїлова (Диагностика здоровья: психологический практикум, 2007). Результати вміщені в табл. 1.

Як видно з таблиці в молодих учителів, які стоять на початку педагогічної діяльності переважає середній рівень адаптації, що становить 50,8%; низький рівень притаманний 27,8% респондентам, а високий – лише 20,6% опитаних.

Разом із тим, ми виявили й проблеми, які мають місце в соціально-психологічній адаптації. Це свідчить про існування проблем соціально-психологічного характеру. Вони пов'язані з міжособистісними стосунками в колективі (31,4%), ставлення до колективу (29,4%), ставленням до навчального закладу в цілому (38,3%).

**Рівні розвитку основних складових професійної адаптації
вчителів (у % від загальної кількості опитаних)**

<i>№ з/п</i>	<i>Складові професійної адаптації</i>	<i>Низький рівень адаптації</i>	<i>Середній рівень адаптації</i>	<i>Високий рівень адаптації</i>
1.	<i>Ставлення до навчального закладу</i>	38,3	47,2	14,5
2.	<i>Відносини між учителями</i>	23,2	55,4	22,4
3.	<i>Задоволення умовами праці</i>	41,1	41,3	18,6
4.	<i>Задоволення своїм становищем у колективі</i>	31,4	51,3	18,3
5.	<i>Ставлення до роботи</i>	21,2	54,6	24,2
6.	<i>Ставлення до учнів</i>	12,7	46,8	31,5
7.	<i>Ставлення до керівника</i>	25,3	52,2	22,5
8.	<i>Ставлення до колективу</i>	29,4	57,5	13,1
9.	<i>Загальний рівень професійної адаптації</i>	27,8	50,8	20,6

Адаптація випускників педагогічного закладу вищої освіти до умов самостійної навчально-виховної роботи в школі – процес тривалий і складний. Як свідчать результати нашого опитування, тут багато що залежить від мікроклімату в колективі, умов праці, задоволення своїм становищем у колективі, ставлення до навчального закладу тощо.

Практика свідчить, що вчителі-початківці (випускники ЗВО), як правило, виявляють належний рівень теоретичної підготовки зі свого предмета, основ педагогіки, психології й методики викладання, але слабо підготовлені до організації позакласної роботи, проведення виховних заходів, виконання обов'язків класного керівника тощо.

Так, проведене нами опитування підтвердило, що більшість випускників (52,1%) вважають себе краще підготовленими до проведення навчальної роботи зі школярами, 30,4% – до виховної роботи й тільки 17,5% вважають себе добре підготовленими як до навчальної, так і до виховної роботи з учнями. Такий стан речей, на нашу думку, гальмує процес соціально-психологічної адаптації.

Для усунення виявлених проблем у процесі адаптації молодих учителів до педагогічної діяльності слід враховувати комплекс соціальних норм, установок, вимог і умов, які визначають професійний і соціально-психологічний компоненти суб'єкта адаптації. Процес адаптації вчителя-початківця краще відбувається тоді, коли професійне середовище сприяє реалізації потреб і прагнень особистості молодого педагога, слугує розкриттю його індивідуальності, входження в систему внутрішкільних, міжособистісних відносин і пристосування до них.

Висновки / Conclusions. 1. Професійна адаптація представляє собою єдність адаптації індивіда до фізичних умов професійного середовища (психофізіологічний аспект), адаптація суб'єкта діяльності до професіональних завдань, умов праці тощо (власне професіональний аспект) і адаптації особистості до соціальних компонентів професійного середовища (соціально-психологічний аспект).

2. Запорукою професійного успіху й професійної адаптації буде усвідомлення вчителем-початківцем свого високого покликання, глибокого розуміння вимог, що ставляться до його особистості й бажання самореалізуватися.

Список використаних джерел і літератури:

- Большая психологическая энциклопедия.* (2007). Москва: Эксмо. [in Russian].
Диагностика здоровья: психологический практикум. (2007). Санкт-Петербург: Речь, 2007. [in Russian].
Кулик, С. М. (2004). *Психологічні основи управління психологічною адаптацією вчителів:* дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ. [in Ukrainian].
Мейжис, И. А., & Почебут, Л. Г. (2007). *Социальная психология общественного развития.* Киев: Миллениум. [in Russian].

- Мороз, А. Г.** (1983). Профессиональная адаптация выпускника педагогического вуза: дисс. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01. Киев. [in Russian].
- Мороз, О. Г.** (1985). Соціально-психологічна адаптація молодого вчителя. *Радянська школа*, 3, 21–28. [in Ukrainian].
- Солодухова, О. Г.** (1996). Становлення особистості вчителя у процесі професійної адаптації. Донецьк: ТОВ «Либідь». [in Ukrainian].
- Туриніна, О. Л.** (2007). *Практикум з психології*. Київ: МАУП. [in Ukrainian].

References:

- Bol'shaya psixologicheskaya e'nciklopediya [Great Psychological Encyclopedia]*. (2007). Moskva: E'ksmo. [in Russian].
- Diagnostika zdorov'ya: psixologicheskij praktikum [Diagnostics of Health: Psychological Workshop]*. (2007). Sankt-Peterburh: Rech, 2007. [in Russian].
- Kulyk, S. M.** (2004). *Psykholohichni osnovy upravlinnia psykholohichnoiu adaptatsiieiu vchyteliv [Psychological Bases of Management of Psychological Adaptation of Teachers]*: Candidate's thesis: 19.00.05. Kyiv. [in Ukrainian].
- Mejzhis, I. A., & Pochebut, L. G.** (2007). *Social'naya psixologiya obshchestvennogo razvitiya [Social Psychology of Social Development]*. Kyi: Millenium. [in Russian].
- Moroz, A. G.** (1983). *Professional'naya adaptaciya vy'pusknika pedagogicheskogo vuza [Professional Adaptation of a Graduate of a Pedagogical University]*: Doctor's thesis: 13.00.01. Kyiv. [in Russian].
- Moroz, O. G.** (1985). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia molodoho vchytelia [Socio-Psychological Adaptation of a Young Teacher]. *Radianska shkola – Soviet School*, 3, 21–28. [in Ukrainian].
- Solodukhova, O. H.** (1996). *Stanovlennia osobystosti vchytelia u protsesi profesiinoi adaptatsii [Formation of the Teacher's Personality in the Process of Professional Adaptation]*. Donetsk: TOV «Lybid». [in Ukrainian].
- Turynina, O. L.** (2007). *Praktykum z psykholohii [Workshop on Psychology]*. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «19» жовтня 2021 р.

Стаття прийнята до друку: «19» листопада 2021 р.

Вовк Валентин – доцент кафедри психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат психологічних наук, доцент

Vovk Valentin – Assistant Professor of the Department of Psychology of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Вовк, В. (2021). Професійна адаптація вчителя-початківця до педагогічної діяльності в сучасній школі. *Педагогічний дискурс*, 31, 45–49. doi: [10.31475/ped.dys.2021.31.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.06).

Cite this article as:

Vovk, V. (2021). Professional Adaptation of Young Teacher to Work in a Modern School. *Pedagogical Discourse*, 31, 45-49. doi: [10.31475/ped.dys.2021.31.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2021.31.06).